

Оригинални научни рад

УДК 339.92(497.11:574)"200/..."
339.92(497.11:479.2)"200/..."
Original scientific article

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНИХ ОДНОСА СРБИЈЕ СА КАЗАХСТАНОМ И ЗЕМЉАМА ЗАКАВКАЗЈА

Драган Петровић^{1*}

* Институт за међународну политику и привреду

Извод: У овом раду анализирано је садашње стање и перспективе економске сарадње Србије са Казахстаном и Закавказским земљама (Грузија, Јерменија, Азербејџан). Стога је било потребно у главним ставкама сагледати значај у привредном смислу посматраних земаља у савременој економији, главне трендове развоја њихових привреда и садашње стање, могућности и интерес Србије за сарадњу у тој области.

Кључне речи: Србија, Казахстан, привредна сарадња, земље Закавказја

Abstract: The research paper analyzed temporary situation and perspectives of economic cooperation between Serbia, Kazakhstan and Kavkaz countries (Georgia, Armenia and Azerbaijan). The main goal is to research economical importance of those countries in modern period, the main development trends, temporary situation and interest of Republik of Serbia for cooperation in that way.

Key words: Serbia, Kazakhstan, economic cooperation, Kavkaz region

Увод

Казахстан предњачи по привредним могућностима и перспективама у односу на земље Закавказја, па и на већину других држава Централне Азије. Бруто друштвени производ Казахстана у 2009. је био око 181 милијарди \$ PPP. Пољопривреда учествује у БДП са 6 %, индустрија са око 43 % и услуге са 51 %, што је процена за 2009. годину.

Овове треба додати велики обим страних директних инвестиција које обухватају највећи део инвестиција у Централној Азији (близу 80 %). Казахстан је веома богат минералним благом чак и за постсовјетске просторе. Нарочито је богат рудама обојених метала – бакра, олова, и цинка. У рудама су нарочито богате Алтајске планине. Енергетска база у Казахстану је такође веома јака. На западу републике између река Урала и Ембе је

---

¹ Контакт адреса: mirko@gef.bg.ac.rs

Драган Петровић

Урало-ембански нафтоносни рејон. Нарочито је богато налазиште Мангишлак близу обале Каспијског мора. Казахстанска нафта постаје веома важан ресурс ове републике, можда њен најзначајнији продукт који читавој земљи даје и посебан геополитички значај. Код Гурјева се налази рафинерија за прераду нафте. Налазишта каменог угља су у басену Караганде и у Екибастуском басену.

Привреда Казахстана се све више развија мада је држава слабо насељена и не може да развије адекватне демографске радне капацитете. Са друге стране постоји обиље у виду природних ресурса и огромног простора. Индустрија се све више развија, а од времена добијања независности 1992. године траје постепен процес развоја и других грана индустрије, поред тешке и машинске које су дотле биле веома развијене и изграђене. Нарочито је значајан комплекс црне металургије у Караганди и Актјубинску, док је обојена металургија развијена у централном и источном делу републике. Последњих година се додатно развија хемијска и прехранбена индустрија. Прехрамбена индустрија има широку сировинску базу, пошто се на простору Казахстана налазе велике обрадиве површине и бројан сточни фонд (Петровић, 2003).

Билатерални трговински односи Србије и Казахстана

Трговинска размена Србије са Казахстаном је на релативно ниском нивоу у односу на могућности, и карактерише се сталним дефицитом српске стране. Током периода 2007-2009 српски извоз у Казахстан је износио свега око 10 милиона \$, а увоз је екстремно варирао од око 75 милиона \$ 2007. до око 20 милиона 2009 године. Године 2007.г. 82% нашег увоза је била сирова нафта) и износио је 24 милиона 357 хиљада УСД. Салдо робне размене је негативан са српске стране и износи 12 милиона 528 хиљада УСД. У 2009.г. укупна робна размена Србије и Казахстана је умањена у поређењу са 2008.г, што је директно условљено последицама економске кризе у свету која је условила смањење потражње и обима укупне робне размене, уз пад од 20,1%. Извоз те године је био у висини од близу 10 милиона \$, а увоз око 20 милиона \$.

Анализом структуре увоза из Казахстана долазимо до закључка да се углавном ради о полупроизводима и сировинама, што само по себи може представљати наизглед повољан фактор.

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНИХ ОДНОСА

Када је у питању структура извоза српске стране, овде се ради пре-васходно о готовим производима и полупроизводима, што је само по себи повољан фактор.²

Основне карактеристике привредне сарадње Србије и Казахстана су:

- мали обим робне размене, с обзиром на потенцијале, са константним дефицитом на српској страни;
- уска структура роба у међусобној размени
- доминација купопродајних односа у робној размени без учешћа дугорочних, виших и производних облика сарадње;
- неразвијена финансијска и међубанкарска сарадња
- неразвијена представничка мрежа српских предузећа у Казахстану,
- слабо међусобно учешће на сајамским манифестацијама

Перспективе сарадње

Привреда Србије заинтересована је за унапређење привредних односа са Казахстаном посебно за повећање нашег извоза и промену структуре производа, како би се смањило наш дефицит. За привредне субјекте Србије, Казахстан има перспективу једног од најзначајнијих партнера после Русије на тржишту постсовјетског простора. У перспективне области привредне сарадње са Казахстаном спадају области, где је Србија заинтересована за увоз. Енергетика и рудна богатства где Казахстан обилује разноврсним облицима енергената и руда метала, а пре свега нафтом и прерађевинама од нафте, угљем, гвожђем, челиком, обојеним металима. Са друге стране Србија може да понуди Казахстану програм стамбене изградње, који је повезан и са изградњом путне мреже, аеродрома и производња грађевинског материјала. Казахстан је заинтересован за увоз пољопривредних машина, вагона, електро материјала, производа хемијске и фармацеутске индустрије, робе широке потрошње.³

У Казахстану послују следећа српска предузећа: Енергопројект – Београд, на изградњи аутопута Алмати-Астана; Монтажа – Београд као

---

² Највећи извозници из Србије у Казахстан су Енергопројект-нискоградња и Енергопројект-високоградња, Assema доо Крагујевац, Blockh доо Бачки Бетровац, Tarkett Бачка Паланка, а највећи увозници из Казахстана у Србији су НИС Нови Сад, Азотара Суботица, МВ-Gas oil доо Београд, ДОО Еуро гас Суботица, Ваљаоница бакра Севојно.

³ Документ Привредне коморе Србије, „Међудржавна сарадња Србије са државама средње Азије (Казахстаном), Мирослав Митковић, саветник Председника за сарадњу са ЗНД, Београд, 2010.

Драган Петровић

подизвођач ради унутрашње радове на председничкој палати у Астани; Цептер; Истпоинт је власник рудника бакра у Казахстану.⁴

Закавказке државе

Овде су изложени неки општи подаци о савременим кретањима привреда Закавказских држава.

Табела 1. Ниво номиналног БДП-а и БДП-а по куповној моћи (PPP) по становнику земаља јужног Кавказа 2008. (у милионима долара)

	БДП по ММФ-у	БДП по Светској банци	БДП по ММФ-у (PPP)	БДП по Светској банци (PPP)
Јерменија	3361	3873	5273	6070
Грузија	2925	2931	4863	4897
Азербејџан	5349	5330	8620	8765

(<http://www.imf.org/external/index.htm>) (<http://www.worldbank.org/>)

Када се посматра јавни дуг ових земаља његова валутна композиција је, за разлику од земаља Европе, већином деноминована у доларима, као и у већини земаља ЗНД (Заједнице независних држава).

Табела 2. Валутна композиција јавног дуга земаља Закавказја 2007.

	Евро	јен	долар	Спољни дуг /извоз	Сполни дуг/БДП
Јерменија	9,1	7,1	71%	127%	41%
Азербејџан	4,6%	21,6%	60,8%	16%	16%
Грузија	17,5%	3,1%	71,9%	71%	27%

Global Development Finance-Charting a Global Recovery, I: Review, Analysis, and Outlook 2009, World Bank, p. 32, 34, 111. Washington DC, 2009.

Структура БДП-а ових земаља је доста различита, али далеко од структуре која је карактеристична за напредније земље у транзицији и посебно развијене земље. Висок је удео аграра и релативно мали удео услуга.

⁴ Из Документ Привредне коморе Србије, „Међудржавна сарадња Србије са државама средње Азије (Казахстаном), Мирослав Митковић, саветник Председника за сарадњу са ЗНД, Београд, 2010.

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНИХ ОДНОСА

Табела 3. Структура БДП-а 2007.

	Аграр	Индустрија	Услуге
Јерменија	20%	44%	36%
Азербејџан	6%	73%	21%
Грузија	11%	24%	65%
Србија	13%	28%	59%

World Development Indicators 2009, World Banks, April 2009. Washnignton DC, p. 208, 2009.

Код Азербејџана прерађивачка индустрија чини само 6% БДП-а, док врло висок удео има екстрактивна индустрија (прерада нафте и гаса).

Табела 4. Раст БДП-а земаља јужног Кавказа (и Румуније) после 1995. с проценама Светске банке 2009-2011. (у %)

	1995-2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Јерменија	5,4	5	6	6	1,5	2	3
Азербејџан	10,2	34,5	25	10,8	3,3	5,2	9
Грузија	6,6	9,4	12,3	2,2	1	2	4
Румунија ⁵	2,1	7,7	8,1	5,6	-7,5	2,5	3

Global Development Finance-Charting a Global Recovery, I: Review, Analysis, and Outlook 2009, World Bank, p. 116. Washington DC, 2009.

Напомена: просек за 1995-2005.

Када је у питању индустријска производња 1990-2000. у Закавказју, она је остварила пад у Јерменији од -7,8%, у Азербејџану од -2,1% и у Грузији од -8,1%. Раст је остварен у периоду од 2000. до 2007. (и он се наставио 2008, док у 2009. долази до пада или застоја, мада се пад успорава у другој половини године) у Јерменији од 15,9%, Азербејџану од 23% и Грузији од 12,5%.⁶ Снажан раст у Јерменији и Грузији био је, у одсуству минералних сировина за извоз или јаке извозно оријентисане привреде, финансиран увозом капитала, односно релативно високим дефицитима текућег дела платног биланса. Азербејџан је сасвим супротан случај, и он припада малој групи земаља у свету (као што је Русија, Чиле, Норвешка или државе ОПЕЦ-а), које су зарадиле огромне количине девиза захваљу-

⁵ Овде смо узели и податке за Румунију да би имали адекватан показатељ раста земаља у окружењу Србије која је постала члан ЕУ у односу на земље Закавказја у истом временском периоду.

⁶ World Development Indicators 2009, World Bank, April 2009. Washnignton DC, p.204, 2009.

Драган Петровић

јући буму цена сировина од почетка ове деценије (Петровић, Анђелковић, Николић, 2010).

Табела 5. Раст БДП-а земаља Закавказја 2008, 2009. и 2010. по процени ММФ-а (у %)

	2008	2009	2010
Јерменија	6,8	-15,6	1,2
Азербејџан	11,6	7,4	7,4
Грузија	2,1	-4	2

IMF Survey online, October 3, 2009, REGIONAL ECONOMIC OUTLOOK, Caucasus, Central Asia Feel Crisis Impact, But Set for Modest Upturn

Привреда Азербејџана

У привреди Азербејџана нарочито место припада нафти и у нешто мањој мери и гасу. Са друге стране пошто су током XX века у царској Русији и посебно СССР највише експлоатисани нафта и гас са ових подручја, њихове резерве су готово исцрпљене и сада се приступа експлоатацији у обалном шелфу Каспија. Некадашњи релативно богати извори су знатно смањени, али и у садашње време нафта и гас учествују са око једне четвртине укупне вредности индустријске производње земље. Плин се експлоатише у Карадагу код Бакуа, одакле се гранају плинроводи према Бакуу, Сумгаиту, Тбилисију, Еревану. У Бакуу се прерађује нафта. С њом у вези развила се индустрија за производњу уређаја за експлоатацију нафте и њен транспорт (Баку, Сумгаит), и хемијска индустрија која даје синтетички каучук и друге производе (Баку, Сумгаит, Карадаг). Веће размере достигле су још текстилна и прехранбена индустрија. Дужу традицију има индустрија свиле (Нуха, Степанкерт), а потом се развила и памучна текстилна индустрија у Куринској низији (Кировабад) и трикотаже у Бакуу. У области прехранбене индустрије важнија је индустрија за прераду вина на падини Малог Кавказа окренута према Куринској низији, индустрија за конзервирање рибе у Каспијском приморју као и индустрија за конзервирани воћа и поврћа.

Пољопривреда иако мање значајна од индустрије даје важне производе суптропске културе од житарица, винове лозе, воћа, памука, дувана, чаја и свилене бубе (Петровић, Анђелковић, Николић, 2010).

Билатералну привредну сарадњу Србије и Азербејџана карактерише малим обим робне размене, искључиво купопродајни односи, без виших облика сарадње, константан раст нашег извоза и, са српске стране, доминантан увоз енергената тј. течног бутана, а од 2009.г. и сировог алу-

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНИХ ОДНОСА

минијума. Изузетак је 2005.г. и приметан увоз дизел горива од стране НИС Нови Сад, што се рефлектовало на укупан обим робне размене и висок дефицит са наше стране. У структури нашег извоза приметно је константно проширење списка производа, а годинама доминирају лекови, подне облоге, конструкције и опрема.

Укупна робна размена у 2010.г. износила је шест милиона и 475 хиљада УСД. Српски извоз бележи раст од 40% у поређењу са претходном годином и износи пет милиона и 74 хиљаду УСД. Увезли смо робу у вредности од 735 хиљада УСД што представља значајан пад у односу на 2008.г.. Азербејџан је на 54. месту од 160 држава у извозу Србије и на 105 месту у увозу, од 201 земаља са којима је обављала трговинске односе. Робну размену карактерише и раст суфицита у укупној робној размени, који износи пет милиона и пет хиљада УСД. У извозу су доминантни лекови, електрични проводници, смарт картице, основе за управљање ел.енергијом, оловни акумулатори, радијатори, прехранбени производи, агрегати саднице итд. На увозној страни настављен је увоз бутана и сировог алуминијума.

За прва два месеца 2011.г. остварена је укупна робна размена у висини од 626 хиљада \$. Наш извоз (укупно 514 хиљада %) карактерише реализација прозора, оквира и врата од четинара, али и смарт картица и лекова. У увозу доминира полиетилен.

Привреда Грузије

Привреда Грузије није посебно развијена, тачније она је споро напредовала у периоду добијања независности. У бившем СССР, Грузија је уживала компаративну предност узгајања егзотичних култура којима одговара њено поднебље, што се лако извозило на совјетским просторима. Грузија има солидну хидроенергетску базу, рударство и суптропску земљорадњу (Петровић, Анђелковић, Николић, 2010).

Од рудног блага постоје извесна налазишта угља и велика налазишта мангана, а у мањој мери и барита, олова и цинка. Прехрамбена индустрија и извоз пољопривредних артикала је развијен, нарочито када се ради о воћарству, посебно суптропским културама, виноградарству, чају. Поред тога Грузија извози и минералну воду, цвеће, мед и сл. Од грана сточарства најразвијеније је овчарство и свињогојство.

Индустрија је по својим капацитетима приближно подељена на пољопривредну која производи око 50 % вредности целокупне индустријске производње и остале, међу којима се издваја машинска. Машинска индустрија има неколико већих објеката, као што су фабрика аутомобила у Кутаисију, електричних локомотива и пољопривредних машина у Тбили-

Драган Петровић

сију. У прехранбеној индустрији је нарочито развијена производња чаја, где на Грузију приближно отпада више од 2 % светске производње. Развијено је винарство и производња алкохолних пића, тако да се добијају познате врсте вина, коњака, шампањца и др. Постоје и фабрике за конзервирање воћа и поврћа, као и фабрике дуванске индустрије.

После распада СССР и осамостаљивања, грузијска привреда је забележила силовити пад. Приватизација државних предузећа власничким сертификатима средином деведесетих није дала добре резултате, па их је већи део становништва због сиромаштва продао на црном тржишту. Током друге половине деведесетих долази до благог опоравка привреде. Током 2000-их дошло је до извесне стагнације, праћене краћим периодима успона. Захваљујући и улазу страног капитала дошло је до побољшања у неким гранама привреде. Са друге стране, политичке напетости, повремено затварање границе према Русији, енормно улагање у војску и рат 2008. додатно су испрели привреду земље.

Привреда Јерменије

Рудно богатство је евидентно, у питању су руде бакра, молибдена, гвожђа, цинка, олова, као и квалитетан камен за грађевинарство. Енергетску основу чине водне снаге. Важније индустријске гране су обојена металургија, машинска индустрија, индустрија грађевинског материјала, текстилна и прехранбена индустрија. Најважнији индустријски центри су Ереван, Кировакан, Алаверди, Кумајри. Обојена металургија развијена је у местима Алавреди (бакар), Кацаран и Дестакерт (бакар, молибден), Конакер (алуминијум). Важнији центри хемијске индустрије су Ереван до којег је спроведен плинотвод из Азербејџана, затим Кировакан и Алаверди. У истим градовима се производе и машине, нарочито електромашине. Индустрија грађевинског материјала развила се на бази богатства у тугу, мермеру, цементу. У Кумајриу, Еревану и Араратској низији развила се прехранбена индустрија, нарочито индустрија за прераду вина, коњака и за конзервисање меса и млека. У Еревану, Кировакану и Кумајриу, развијена је такође памучна и вунена текстилна индустрија.

Билатерални трговински односи Србије са ове две земље се разликују у односу на напред анализирани односе трговинске наше земље са Казахстаном и Азербејџаном, по томе што не постоје стратешки производи ниске еластичности тражње које би ми имали да увозимо из тих земаља (у случају Казахстана су то енергенти и у мањем случају руде метала, а у случају Азербејџана нафта). На тај начин релативно скромна трговинска размена Србије са Казахстаном и Азербејџаном, је у случају Јерменије и Грузије још нижа и склонија већим осцилацијама. Тако је из Јерменије по

САДАШЊЕ СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНИХ ОДНОСА

подацима Direction trade statistics увезено 2009. робе свега за 0,412 милиона \$,⁷ а извезено око дупло више или 0,82 милиона \$.⁸ Структуру јерменског извоза махом чине руде, полупроизводи и производи од метала (бакар, олово, цинк, гвожђе и др). Структуру грузијског извоза махом чине прихрамбени производи (суптропске културе) и производи машинске индустрије, углавном пољопривредне машине и саобраћајна средства. У случају Грузије постоје екстремна одступања последњих година у висини увоза, док је извоз углавном нешто преко милион \$. Када је у питању Јерменија Србија би могла да буде заинтересована евентуално за увоз руда и полупроизвода од обојених метала, те суптропских прехрамбених производа за које би постојао економски интерес транспорта у односу на сличне понуде из окружења (Грчка, Црна Гора, Турска и др.). У мањој мери могао би постојати интерес Србије и за увоз индустријских производа из Јерменије и Грузије, али само у случају да су то цене због којих би се могла дати предност понуди из других земаља, имајући у обзир да по квалитету извесно заостају за сличним производима из западних земаља.

Закључно разматрање

У овом раду смо анализирали садашње стање и перспективе привредне сарадње Србије са државама постовјетског простора Закавказја – Грузијом, Јерменијом и Азербејџаном, као и са Казахстаном, економски најперспективнијом земљом постсовјетске Средње Азије.

За Србију је Казахстан пријатељска држава, мултикултурна са широким вектором сарадње у окружењу, поред тога што је један од најважнијих руских савезника, (члан Царинског савеза са Русијом и Белорусијом), где и Србија може да рачуна дугорочно на добре односе са Русијом. У привредном смислу, Србија и Казахстан још ни изблиза нису искористили колосалне могућности за привредну сарадњу, где српска страна може да понуди услуге, посебно у области грађевинарства, готове производе низа индустријских грана, а сама је заинтересована пре свега за енергенте и руде метала. Транспорт енергената је из Казахстана олакшан системом цевовода који превасходно иду преко територије Русије ка Европи.

Када су у питању земље Закавказја, ту је ситуација нешто друкчија. Ове земље су географки ближе Балкану од Казахстана, али се ради о мањим државама, које уз то имају више конфликта и нерешених пробле-

⁷ Direction trade statistics year 2010; Такође у International monetary fund 2010.

⁸ У априлу 2011. приликом сусрета председника две земље Тадића и Саргсјана, Тадић је изјавио да поред добрих културних односа две земље, економска размена је на изузетно ниском нивоу (<http://www.studiob.rs/info/vest.php?id=63036>)

Драган Петровић

ма, те далеко сиромашније привреде са мањим значајем природних ресурса, где је изузетак само Азербејџан по питању нафте. Иако привреде земаља Закавказја нису посебно развијене, постоји могућност да се у перспективи економска сарадња Србије са њима унапреди на обострану корист.

Литература

- Гајић, С. (2009). *Нова велика игра*. Београд: НСПМ.
- Петровић, Д. (2007). *Русија на почетку XXI века - геополитичка анализа*. Нови Сад, Београд: Прометеј и Институт за политичке студије.
- Петровић, Д. (2008а). *Савремени свет 2006-2008*, спољнополитички огледи и анализе. Београд: Нова српска политичка мисао.
- Петровић, Д. (2008б). *Геополитика постсовјетског простора*. Нови Сад, Београд: Прометеј и Институт за политичке студије.
- Петровић, Д. (2010а). *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*. Београд: Култура полиса.
- Петровић Д., Анђелковић, Д., Николић, Г. (2010). *Геополитика Закавказја*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Петровић, Д. (2010б). *Ка мултиполарном светском поретку*. Београд: Центар за развој међународне сарадње.
- Штавланин, Д. (2009). *Хладни мир, Кавказ и Косово*. Праг-Београд: Радио Слободна Европа.
- Ebel, R., Menon, R. (2000). *Energy and conflict in Central Asia and the Caucasus*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
- Monbrial de Thierry (2003). *Quense ans qui boulevarserent le monde*. Paris: Dunod.
- Seller Andre et Seller Jean (2002). *Atlas des peuples d'Orient*. Paris: Moyuen-Orient, Caucase, Asie-centrale, Cartographie de Année Le Fur, Collectio «Atlas des peuples».